

УДК 378:1.17:364.4.502

DOI 10.35423/2078-8142.2019.5-6.13

Н. В. Анацька,

*кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна
e-mail: anat_ska@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3958-4093>*

Т. М. Свідло,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна
e-mail: t.svidlo@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4418-0109>*

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

У статті розкрито питання творчого підходу до екологічного виховання як однієї зі змістовних характеристик соціальної роботи. Актуальність теми дослідження зумовлена потребою у соціальній роботі творити нові цінності, які є засобом самовираження людини, та створювати запиту соціально-екологічної практики саме через розуміння єдності людини та природи. У цьому контексті екологічне виховання формує життєво-ціннісні орієнтації особистості, що є досить важливим аспектом соціальної роботи. Показано, що соціальна робота в Україні здійснюється в умовах екологічної, економічної, соціальної кризи, а отже, актуальність її постійно зростає, тому що здійснює допомогу і підтримку людям, які потрапили у складні життєві ситуації, та спрямовує їх на самостійне розв'язання цих питань. Таким чином, екологічне виховання передбачає високий рівень знань, який сприяє формуванню еколо-

гічної свідомості, тобто усвідомленню екологічної цілісності природи. Це означає, що екологічні знання мають вагу, коли як результат виховання стають екологічними переконаннями, на що і спрямована соціальна робота. Водночас, соціальна робота має головним завданням долучити природний світ до життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини, оскільки він є важливим компонентом структури особистості, котрий визначає ставлення людини до навколишнього світу, її діяльність і поведінку. Потрібно навчити спеціаліста мати бажання знаходити засоби оновлення природи й позазувати це в кожній конкретній дисципліні.

Ключові слова: *соціальна робота, екологічне виховання, екологічна освіта, життєво-ціннісні орієнтації, творчість, природа, людина, суспільство.*

Екологічне виховання як творчий процес формує світовідчуття особистості, спрямоване безпосередньо на її емоційно-чуттєвий світ. Соціальна робота зумовлена творити нові цінності, які є засобом самовираження людини, та створювати запити соціально-екологічної практики. Творчі здібності можуть бути природними або набутими в процесі освіти і виховання. Це питання свого часу досліджував і робив спробу теоретизувати Платон у вигляді анамнезу, тобто пригадування думок, які заздалегідь існують у розумі людини. Стрімкий та динамічний розвиток сьогодення вимагає творчого ставлення до складних життєвих ситуацій, уміння нестандартно розв'язувати питання, використовувати екологічні підходи у практичній діяльності саме через розуміння єдності природи та людини. У даному контексті екологічне виховання формує життєво-ціннісні орієнтації особистості, що є досить важливим аспектом соціальної роботи. Соціальна робота в Україні здійснюється в умовах екологічної, економічної, соціальної кризи, а отже, актуальність її постійно зростає, оскільки погіршуються соціальні умови людей, внаслідок чого постає потреба сприяти їх вирішенню. «Концепція зеленої соціальної роботи спирається на структурний підхід до розв'язання проблем соціальної нерівності та бідності, наголошує на потребі такої діяльності соціальних працівників, яка була б орієнтована на забезпечення гідних умов навколишнього середовища та екологічної справедливості, належного і рівного доступу до природних ресурсів,

веде мову про зміну соціального контексту та збереження довкілля, обґрунтовує специфічну практику втручання соціальних працівників в умовах екологічних та техногенних катастроф» [12, с.21].

Мета соціальної роботи полягає у здійсненні допомоги і підтримки людей, які потрапили у складні життєві ситуації, а відтак скерувати їх на самостійне розв'язання цих питань. Складні життєві ситуації можуть виникати в період військових дій, екологічних катастроф і всіляких непередбачуваних ризиків. З огляду на це завданням фахівців із соціальної роботи є збереження здоров'я людей. Сфера їхньої діяльності має охоплювати аспекти охорони природного середовища: охорона і відновлення лісових насаджень, охорона екосистем, захист атмосфери від забруднень, боротьба із шумом і вібрацією, впровадження енергозберігаючих і безвідходних технологій тощо.

Новизна цього питання полягає у тому, що соціальним працівникам належить сформулювати нові підходи до екологічної освіти: вона має не лише інформувати про екологічний стан речей, а й навчати дієвим засобам протидії екологічно-кризовим явищам в усіх суспільних сферах. Для цього першою чергою потрібно базувати екологічне знання на морально-ціннісних орієнтаціях, а в підсумку формувати здатність кожної людини активно і вміло діяти згідно з принципом ековіталізму, тобто абсолютної цінності життя.

Праці сучасних українських науковців містять конкретні завдання щодо захисту природи, впровадження екологічного знання в освіту і виховання в практику, ціннісні орієнтації у новому світогляді сучасної особистості, національні проблеми освіти і виховання у соціальній роботі. Зокрема відзначимо дослідження В. Андрущенка, В. Баранівського, Г. Берегової, Т. Гар-дашук, В. Гура, А. Єрмоленка, М. Кисельова, В. Крисаченка, В. Матвійчука, О. Салтовського, З. Самчука, Т. Семигіної, І. Стог-нія, М. Хилька та ін. Однак це питання до сьогодні не повністю вивчене і залишається предметом наукових досліджень.

У соціальній роботі зазначається, що вагомим компонентом моральної свідомості людини, який надає духовної змістовності системі її мотивацій, стають ціннісні орієнтації. Таким чином, обираючи те чи інше бачення, настанову, цінність, людина тим самим формує стиль своєї поведінки, а отже – життєдіяльності, тобто цінності сповнують смислом існування самої людини, тобто духовно її відтворюю-

ють. «Ціннісні орієнтації не завжди реалізуються безпосередньо, вони – лише базисні світоглядні критерії прийняття особистістю важливих рішень. Вони розгортаються в цілях, ідеалах, інтересах, намірах, принципах, переконаннях і є утвореннями ідейно-цільового формату, своєрідною генеральною лінією життя людини. Свій вияв вони знаходять у вербальних програмах дій і в реальній поведінці людей» [2, с. 33]. Відзначимо, що життєво-ціннісні орієнтації є відповідальними за процес пристосування внутрішнього світу особистості до реалій навколишнього світу. «Вони утворюють складну багаторівневу ієрархічну систему, посідаючи проміжне положення між мотиваційною сферою та системою особистісних смислів. Відповідно, ціннісні орієнтації виконують двоїсті функції. З одного боку, система ціннісних орієнтацій виступає в якості найвищого контрольного органу регуляції усіх збудників активності людини, визначаючи прийнятні способи їхньої реалізації. З іншого, – в якості внутрішнього джерела життєвих цілей людини, виражаючи те, що є найважливішим і володіє найбільшим особистісним смислом. Таким чином, система ціннісних орієнтацій є важливим інструментом саморозвитку і особистісного вдосконалення, яка визначає і водночас спрямовує способи такого самоздійснення» [2, с. 33].

Таким чином, особистість через свій внутрішній світ морально переживає свої дії, вчинки на основі цінностей, зокрема таких, як людська гідність, відповідальність, любов, справедливість, свобода, солідарність тощо, створюючи при цьому у своїй свідомості певні моральні критерії культури поведінки. Тому очевидно, що в теоретичному плані використання етичних аспектів «... пов'язане з необхідністю надання морально-ціннісним орієнтаціям як масштабам діяльності характеристик достовірного знання, що означає досягнення їх єдності зі знанням дійсних реалій життєдіяльності людини і суспільства. Іншими словами, «основні цінності» належало б включити в процес пізнання, в якому було б досягнуто єдність знання про суще і належне» [4, с. 93]. До того ж пізнання є активністю людського розуму і здатне отримувати науково вивірені знання. Водночас, пізнання повинно пояснити норми морального належного, які необхідні сучасному суспільству, що досить важливо для соціальної роботи.

Надзвичайно актуальним елементом для соціальної роботи є відповідальність людини за свій вибір, оскільки гуманізм можливий

лише за глибокої духовності й екологічної культури. Саме тому одним із пріоритетів сучасної освіти є формування екологічної культури особистості. Загалом можна стверджувати, що сучасна освіта – це складний соціокультурний феномен, схильний до еволюції, має свій певний соціальний статус; одним із її завдань є соціалізація особистості. «Протягом навчання людина засвоює соціальний досвід у формі знань, розвиває свої задатки та здібності, формує інтереси й нахили – закладаються основи світосприймання молодої людини та розвиваються навички суспільної діяльності; через освіту здійснюється передача інформації про нагромаджені людством цінності матеріальної та духовної культури, забезпечується наступність у розвитку суспільного виробництва. Знання завжди постають провідною формою діяльності суб'єкта, його соціалізації, адже стимулюють розвиток пізнавальних здібностей особистості, закладають основи допитливості, прагнення знань, пізнавальних потреб. А все це сукупно зумовлює формування спрямованості індивіда на активну соціальну діяльність, ініціативу й творчість» [13, с. 251]. Відомо, що саме освіта, маючи свої певні важелі, постає складовою соціальних, екологічних, економічних, політичних перетворень. Лише за допомогою освіти можна виховати особистість, здатну до соціальних і екологічних змін гуманістичного змісту. «Освіта, як новий спосіб соціального становлення, дає людському суспільству більше самостійності, а також наділяє його більш розвинутою самосвідомістю, забезпечує його критичний і реалістичний контроль над власною долею» [11, с. 234]. Тому головною рушійною силою сучасності має стати шлях до гуманізації, гуманітаризації і екологізації освіти, а в перспективі такі зміни зумовлять перехід до сталого розвитку суспільства.

Відділ філософських проблем природознавства та екології Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України здійснює дослідження з цього питання. Так, Т. В. Гардашук відзначає у своїй монографії, що «сьогодні ми знаходимо чисельні спроби оцінки ситуацій та пошуку відповідей у найрізноманітніших наукових галузях та в різних ідейних таборах. Всі вони можуть бути об'єднані під «дахом» концепту екологізму на рівні філософсько-теоретичних рефлексій...» [3, с. 8]. Від успішної екологізації залежить збалансований розвиток людства, який неможливий без екологізації людської діяльності. «Екологізація – це така гуманізація діяльності, коли до рівня най-

цінніших вимірів людини вивисується і її довкілля» [8, с. 23]. Беззаперечно, екологізація людської діяльності характеризується зорієнтованістю людини до питань екології, коли вона стає головним об'єктом екологічного знання. Це означає визнання людини найвищою цінністю науки, зокрема екології, яка має з'ясувати місце людини у довкіллі і показати в перспективі їх співіснування. Тож зрозуміло, що екологізація науки є важливим чинником, котрий дає початок екологізації різних сфер людської діяльності, а саме: екологізація медицини, екологізація промисловості, екологізація сільського господарства, екологізація соціальної роботи тощо. «Екологізація духовно-практичної діяльності, а це – система поглядів, переконань, принципів, смислосзначимих цінностей, норм та ідеалів особистості. І саме такий спосіб ставлення до дійсності – духовно-практичний – нині зазнає потужної екологізації» [8, с. 47]. Той час, коли людина усвідомила залежність свого життя від стану природи, є початком становлення екологізму, а з тим і формування екологічного знання в системі освіти і виховання також і для соціальної роботи.

Зауважимо, що сьогодні екологічна освіта опинилася в центрі дискусій, тому до побудови її концепцій існує чимало підходів. Так, Т. В. Гардашук виокремлює такі напрями:

« – екоосвіта як складова загальноосвітнього процесу, де розроблення концепцій екоосвіти та моделей її практичної реалізації відбувається в контексті реформування всієї освітньої галузі та на базі нової філософії освіти;

– екоосвіта як самостійна галузь освіти, що формується на базі спеціально розробленої методологічної платформи, яка дає змогу формулювати цілі й завдання екоосвіти, розробляти її понятійно-категоріальний апарат, методичний і дидактичний інструментарій, визначати цільові групи тощо. Цей підхід передбачає експансію принципів екоосвіти в інші освітні галузі з метою їхньої екологізації;

– побудова низки відносно автономних освітніх парадигм, які б спиралися на різноманітні філософські, культурні та освітні традиції й були зорієнтовані на конкретні цільові групи чи на розв'язання конкретних питань охорони природи та поліпшення стану довкілля (освіта заради збереження біорозмаїття, освіта заради збалансованого розвитку, освіта в національних природних парках, освіта задля енергозбереження тощо)» [6, с. 227–228].

Поряд з цими підходами щодо концепції екологічної освіти потрібно звернутися до ековіталістичного підходу, який розробив В. І. Гур. Сутність його полягає в тому, щоб вбачати абсолютну цінність життя головним чинником людської діяльності в умовах граничних ситуацій. У зв'язку з цим екологічний імператив не лише потребує поважливого ставлення до природи, а й трансформується в нове науково-теоретичне знання, сутністю якого є збереження засад людського життя і відповідальність людини й суспільства в цілому за реалізацію смисложиттєвих моральних орієнтирів, а це означає повнокровне існування людини у світі. Ековіталістичний підхід ґрунтується на засадах абсолютної цінності життя й орієнтує на реалізацію смисложиттєвих моральних орієнтирів у ставленні до природи.

Із часом з'являється екологічний підхід і в соціальній роботі, оскільки сучасне суспільство живе в новій екологічній, соціальній, економічній і культурній ситуації, виникають нові світоглядні запити стосовно сфери екологічної освіти, які раніше не порушувалися. «Їх повноцінне вирішення не під силу жодній формі суспільної свідомості, окрім філософії. Якщо метою і змістом освіти є формування особистості громадянина, що передбачає всебічну розвиненість, гармонійність, високу відповідальність та інші позитивні якості, то зрозумілою є актуальність філософії освіти» [10, с. 275]. На цих світоглядних засадах ґрунтується ідея щодо необхідності дослідити екологічну освіту у взаємодії з екологічним вихованням, що є суттєвою допомогою у соціальній роботі. Н. Ф. Тарасенко, працюючи у цьому напрямі, розширив завдання екологічного виховання: «Екологічне виховання не просто і не лише спрямоване на чуттєво-духовну сферу людини; воно характеризує перш за все якісні зміни всього комплексу людського буття і світоставлення, акцентує на визначеному вимірі способу людського життя в цілому. Його необхідно розглядати як процес оволодіння людиною практичної діяльності у невід'ємній єдності практики, природи, спілкування, знання і наукового світогляду» [14, с. 242]. Екологічна освіта зорієнтована на навчальний процес, на раціональне мислення, на формування екологічного світогляду особистості, а тому виховання, як і знання, діалектично поєднуються в процесі освіти. Стає зрозумілим, що через освіту відбувається трансформація екологічного знання у виховання: відбувається ор-

ганічне поєднання раціонального утилітарного і нормативно-ціннісного змісту у свідомості особистості, в її ставленні до природи. «Доброчесність потребує навичок, звички, практики... Людині, яка не усвідомлює практичної мудрості, розсудливості, потрібно брати приклад з людини, що її поведінка є взірцем практичної мудрості, моральності: благородна, доброческа людина – слугує нормою моралі, міри для інших людей»; «Щоб стати доброчесною людиною, крім знань, що є добро і зло, потрібно також мати час для виховання характеру» [1, с. 25–27] – твердить Аристотель у «Нікомаховій етиці». А це означає, що до виховання кожної людини має бути свій, окремий підхід. Якщо в державі буде діяти закон, то і в суспільній моралі, у сім'ї, у ставленні до природи буде повага завдяки добропорядним законам, що в наш час є одним з найактуальніших питань і в практиці соціальної роботи.

Самою лише екологічною безграмотністю навряд чи можна пояснити варварське ставлення до природи, тому екологічне виховання повинно мати чітку моральну спрямованість. Екологічно неосвічена людина не замислюється над проблемою, яка полягає, наприклад, у забрудненні, засміченні місця свого проживання, зокрема парків, залізничних, прибережних лісосмуг та земель іншого призначення. Порушується режим землекористування територій і об'єктів природно-заповідного фонду, водоохоронних зон, земель історико-культурного призначення. Тут потрібно суворе законодавство. Так, у «США самочинне викидання сміття передбачає штраф у 1000 доларів, або ж ув'язнення до чотирьох місяців. Недопалок, кинутий у Сінгапурі не в урну, буде коштувати порушникові 500 доларів. У Німеччині функціонує екологічна поліція, і законослухняні громадяни підтримують її діяльність» [9, с. 5]. Тому проблему зі сміттям і звалищами потрібно вирішувати на державному рівні. Експерти визнають, що сьогодні ситуація з відходами є катастрофічною, тому що в країні накопичилося «35 млрд тонн відходів, із яких 5 млрд тонн високотоксичні. Об'єми побутових і промислових відходів стрімко зростають. Згідно з Національною стратегією поводження з твердими побутовими відходами, в Україні 642 полігони відходів підлягає рекультивациі і санації» [17, с. 33]. У нашій країні побутові відходи вивозять на сміттєзвалища, скупчення великої кількості сміття призводить до накопичення інфільтрату бродіння, який є отрутохімікатом і, потрап-

178

ляючи до ґрунтових вод, отруєє водоймища, внаслідок чого масово гине риба й виникає небезпека зараження людей і тварин. Отже, з господарчої практики виключалась можливість морального засудження неправомірних дій. Екологічно невихована людина не замислюється над тією шкодою, якої вона завдає природі, а через неї – й іншим людям, та, кінець-кінцем, сама собі. Тому ми маємо справу з екологічним вихованням у соціальній роботі як цілеспрямованим процесом формування в особистості життєво-ціннісних орієнтацій: «... виховання – це духовна складова, засвоєння загальнолюдських цінностей; це процес сходження особистості до духовних вершин людської екзистенції» [15, с. 94].

Свою чергою, екологічна освіта містить знання про природу як об'єкт детермінанти діяльності відносно цього об'єкта. Тобто у процесі екологічної освіти виховується ставлення як до спрямованої на доцільність діяльності, так і до екологічного знання про подолання екологічної кризи, що є творчим підходом у соціальній роботі. «Адже ми переживаємо не просто екологічну кризу, яку можна подолати, ми переживаємо перманентну екологічну та антропологічну кризи, які не можна усунути, а можна тільки пом'якшити, спрямовуючи соціально-економічний розвиток певним руслом [7, с. 226]. Тому філософія екологічного виховання набуває творчого характеру, що сприяє єдності людини і природи.

З'ясувавши специфіку екологічного виховання, можна навести таке його визначення: «Екологічне виховання – процес формування гуманного, відповідального, бережливого ставлення людини до природи як унікальної цінності; утвердження в поглядах, переконаннях, моральних установках принципів раціонального природокористування, готовності до природоохоронної діяльності» [5, с. 135]. Тут потрібно знайти раціональні і смисложиттєві аспекти виховання, які становлять творчу сутність соціальної роботи. У кожній людини є своя точка зору, тому їй важливо мати такі знання, які не розглядали б свою концепцію як остаточну, а вести діалого-конструктивний підхід, тобто виховувати в людині не чванство самодостатності, а комунікативні риси, що досить важливо для соціальної роботи.

У процесі формування життєво-ціннісних орієнтацій важливо спрямувати установку у свідомості людини на те, що все в нашому житті: і економіка, і суспільна свідомість, і культура поведінки,

пов'язане з питаннями екології, з питаннями збереження природи. Тому соціальна робота через екологічне виховання формує саме таку екологічну свідомість, яка має особливий вплив на становлення екологічної культури, що, своєю чергою, впливає на норми поведінки людини відносно природи: «Екологічна культура включає визначений «зріз» суспільно напрацьованого способу самореалізації людини в природі, культурні традиції, життєвий досвід, моральні відчуття і моральну оцінку ставлення людини до навколишнього середовища» [14, с. 232]. Отже, у процесі екологічного виховання формується екологічна культура, екологічна свідомість і екологічні відчуття.

У висновку відзначимо, що соціальна робота має одним з головних завдань включити природний світ до життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини, тому що він є важливим компонентом структури особистості, котрий визначає ставлення людини до навколишнього світу, її діяльність і поведінку. Найбільш результативним рішенням проблеми стає формування нового світогляду через систему освіти молоді, радикально змінюючи при цьому настанови й принципи цієї системи. Перед сучасною початковою, середньою та вищою школою і всією системою освіти загалом постають нові завдання, а саме: не лише відображати існуючі норми суспільного розвитку, а й очолити інноваційний процес формування нової концепції сучасної культури.

Перспективи досліджень екологічного виховання в соціальній роботі полягатимуть в утвердженні чітких завдань щодо формування у молоді інтересу до постійного оновлення інтелектуального потенціалу, удосконалення практичних умінь, регулювання взаємин суспільства з природою і гармонійного розв'язання екологічних питань. Також відзначимо наявність завдань щодо справедливого доступу до природних ресурсів, до природного довкілля, які відіграють важливу роль у формуванні нових екологічних концепцій у соціальній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Никомахова етика / пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура. *Сочинения в 4 т. Т. 4. М.* : Мысль, 1983. С. 53–294. *Философское наследие. Т. 90).*

2. Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні / З. Самчук (керівник), Т. Андрущенко, В. Баранівський, О. Бульвінська та ін. К., 2015. 377 с.
3. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму. К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. 200 с.
4. Гур В. И. Этическая концепция германской социал-демократии (историко-философский анализ: Бад-Годесберг, 1959 – Берлин, 1989). К. : Центр социальных исследований им. В. Старосольского, 1997. 256 с.
5. Екологічна енциклопедія : у 3 т. / А. В. Толстоухов та ін. К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. Т. 1 : А–Е. 432 с.
6. Екологічні виміри глобалізації / Кисельов М. М., Гардашук Т. В., Зарубицький К. Є. та ін.]. К. : Вид. ПАРАПАН, 2006. 260 с.
7. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи. К. : Лібра, 2010. 416 с.
8. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика. К. : Заповіт, 1996. 352 с.
9. Омельченко А. Чайки сядуть на воду – буде в Кончі-Заспі тривога. *Екологічна газета*. 8 лютого 2008. № 3(113). С. 5.
10. Освітологія: хрестоматія : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / укл.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва. К. : ВП «Едельвейс», 2013. 728 с.
11. Прокопенко А. Л. Зміна парадигми освіти: від традиційної до особистісно-орієнтованої (соціально-філософський аспект). *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2006. № 56. 244 с.
12. Семигіна Т. Чому соціальна робота набуває зеленого кольору. *Вісник АПСВ*. 2018. № 2. С. 11–27. URL: https://www.researchgate.net/publication/324389831_Comu_socialna_robota_nabuvae_zelenogo_koloru
13. Степаненко С. Про перебіг реалізації в Україні стратегії «Освіта для стійкого розвитку». *Надихаємо на дії. Інформаційний бюлетень*. 2008. № 1. С. 8–9.
14. Тарасенко Н. Ф. Природа, технологія, культура. Філософсько-мировозренческий анализ. К. : Наукова думка, 1985. 256 с.
15. Філософія екологічного образования / ред. И. К. Лисеев. М. : Прогресс-Традиция, 2001. 416 с.
16. Шумик А. М., Тополь О. В. Етика професійного спілкування фахівця із соціальної допомоги. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 9–10 квітня 2018 р. / редкол. : В. Л. Погребна, Н. В. Островська, І. Ю. Тонкіх та ін. Дніпро: ЛІРА, 2018. С. 553–557.

17. Ярош Н. В поиске экологической ниши. *Приватный дом*. 2009. Июль. С. 30–35.

REFERENCES

Aristotle. (1983). *Nicomachean Ethics*. In *Aristotle. Works*. In 4 volumes. Vol. 4. Dovatur, A. I. (Ed.). Moscow: Mysl, 53-294. (Philosophical Heritage. Vol. 90). [In Russian].

Higher education as a factor in overcoming the schism of values in Ukraine. (2015). Samchuk, Z., Andrushchenko, T., Baranivskiy, V., Bulvinska, O. et al. Kyiv, 377. [In Ukrainian].

Hardashuk, T. V. (2005). *Conceptual parameters of environmentalism*. Kyiv: PARAPAN Printing and Publishing, 200. [In Ukrainian].

Gur, V. I. (1997). *Ethical concept of German social democracy (historical and philosophical research: Bad Godesberg, 1959 – Berlin, 1989)*. Kyiv: V. Starosolsky Centre for Social Research, 256. (Series: Basic Values Collection). [In Russian].

Encyclopedia of Ecology. (2007). In 3 vol. Tolstoukhov, A. V. (Ed.). Kyiv: Centre for Environmental Education and Information LLC, Vol. 1 : A–E, 432. [In Ukrainian].

Ecological dimensions of globalization. (2006). (Kyselov, M. M., Hardashuk, T. V., Zarubytskyi, K. Y. et al.). Kyiv: PARAPAN Printing and Publishing, 260. [In Ukrainian].

Yermolenko, A. M. (2010). *Social Ethics and Ecology. The dignity of man is reverence for nature*. Kyiv: Libra, 416. [In Ukrainian].

Krysachenko, V. S. (1996). *Ecological Culture: Theory and Practice*. Kyiv: Zapovit, 352. [In Ukrainian].

Omelchenko, A. (2008). *Seagulls down on water – alarm for Concha Zaspas. Ekolohichna Hazeta*. February 8, No. 3 (113), 5. [In Ukrainian].

Educology: reader. (2013). Ohneviuk, V. O., Sysoieva, S. O. (Compilers). Kyiv: Edelweis Printing and Publishing, 728. [In Ukrainian].

Prokopenko, A. L. (2006). Changing the education paradigm: from traditional to personality-oriented (socio-philosophical aspect). *Multyversum. Filosofskyy almanakh (Multiversum. Philosophical almanac)*, No. 56, 244. [In Ukrainian].

Semyhina, T. (2018). Why the social work turns green. *Newsletter of the Academy of Labor and Social Relations*, No. 2, 11-27. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/324389831_Comu_socialna_robota_nab_uvae_zelenogo_koloru. [In Ukrainian].

Stepanenko, S. (2008). On the progress in implementation of the *Education for Sustainable Development* strategy in Ukraine. *Nadykhyayemo na diyi. Informatsiynyy byuleten' (Spurring on action. Newsletter)*, No. 1, 8-9. [In Ukrainian].

Tarasenko, N. F. (1985). *Nature, technology, culture. Philosophical and worldview analysis*. Kyiv: Naukova dumka, 256. [In Russian].

Philosophy of environmental education. (2001). Lyseiev, I. K. (Ed.). Moscow: Progress-Traditsiya, 416. [In Russian].

Shumik, A. M., Topol, O. V. (2018). Professional communication ethics of social aid specialists. In *Society and personality in terms of contemporary communication discourse: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference*, April 9–10. Pohrebna, V. L., Ostrovska, N. V. & Tonkikh I. Yu. (Eds.). Dnipro: LIRA, 553-557. [In Ukrainian].

Yarosh, N. (2009). In search of an environmental niche. *Privatny dom (Private house)*, July, 30-35. [In Russian].

Natalia Anatska

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Senior Teacher, Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine; e-mail: anat_ska@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3958-409>;

Tatyana Svidlo

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Assistant Professor, Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine; e-mail: t.svidlo@meta.ua; ORCID: <https://orcid.org/000-0002-4418-0109>

Environmental education as a creative process in social work

Abstract

The article dwells upon the issue of applying creative approach to environmental education with the latter regarded as one of the substantial distinguishing features of social work. The relevance of the topic under research is ensured by the need for social work to create new values providing means of personal self-actualization as well as to set forth socio-environmental practice requirements exactly via understanding the unity of humans and nature. The global environmental crisis reflects the crisis of culture engulfing the whole complex of human interaction as well as engagement with society and with nature. Surmounting the crisis proves probable through the acceptance of new life value attitudes contributing to overcoming alienation of humans from nature. In this context, environmental education contributes to forming life value attitudes of an individual, while also being quite an important aspect of social work. It has been demonstrated that social work in Ukraine is being carried out against the background of an environmental, economic and social crisis, and thus its relevance is continually growing, since social work ensures assistance and support to people finding themselves in difficult life situations while also guiding them to resolving the issues independently. Therefore, environmental education implies gaining a high level of knowledge contributing to the formation of environmental consciousness, i.e. the awareness of the ecological integrity of nature. The above points to the fact that environmental knowledge carries weight when transformed into environmental commitments as a result of education, which the social work is actually aimed at. Along with that, the main task of social work is to incorporate the world of nature into the scope of life value attitudes of modern humans, as the world of nature proves to be an important component in the structure of a personality, while characterizing the attitude of a human to the environment as well as determining human activities and behavior. It is presumed crucial to train a specialist to develop a striving to discover the means of nature revitalization while referring to this task in terms of each specific subject.

Keywords: *social work, environmental awareness, environmental education, life value attitudes, creativity, nature, human, society.*